№ 202 Նոյեմբերի 14 (26) 1880 Նոյեմբերի 14 (26) № 202

ԻՆՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 րուբլ, կէս տարվանը 6 րուբլ:
Առանձին համարները 5 կոպէկով:
Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ.
Օտարաքաղաքացիք դիմում են ադրեսի
Тифлисъ. Редакція «Мшакъ»

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(Բացի կիրակի եւ տօն օրերից)
Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով:
Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Ինչ զանազանութիւն.—Ներքին տեսութիւն: Նամակ Մոսկվայից: Նամակ խմբագրին: Նամակ Օդեսայից: Նամակ Երեւանից: Նամակ Շուշուց: Ներքին լուրեր.—Արտաքին տեսութիւն: Քրդական ապստամբութիւն: Թիւրքիա: Գերմանիա: Պարսկաստան: Նամակ Պարսկաստանից.—«Մշակի» հեռագիրներ.—Յայտարարութիւններ:

ԻՆՉ ԶԱՆԱԶԱՆՈՒԹԻՒՆ

I

Հայերը խառնում են հիմնական գաղափարներ եկեղեցու մասին: Ազգային եկեղեցի բառով նրանք հասկանում են տիրապետող եկեղեցի: Ճշմարիտ է լուսաւորչական եկեղեցին ազգային եկեղեցի է, որովհետեւ նա հետեւանք է ազգային պատմական կեանքի, նրա արարողութիւններն ու ծէսերը կատարվում են թէեւ հին, մեռած, բայց ազգային համարվող լեզուով. բայց մանաւանդ նա ունի իր ազգային կազմակերպութիւնը, իր կրօնապետական կազմակերպութիւնը, իր երարխիան, իր ներքին՝ ինքնավարութիւնը, ձեռք է բերել ազգային կալուածներն ու դրամները, պահում է ազգային դպրոցներ:

Բայց նոյն ազգային անուան արժանի կը լինէին և բողոքական ու կաթօլիկ հայոց եկեղեցիները, եթէ նրանք էլ ունենային ներքին եկեղեցական ինքնավարութիւն, նրանց մօտ էլ արարողութիւնները, ծէսերը, քարոզութիւնները կատարվէին ազգային, մայրենի լեզուով, նրանք էլ իրաւունք ունենային ձեռք բերել ազգային կալուածներ և ազգային դրամներ, իրաւունք ունենային սեփական ներքին վարչութիւն ունենալ, իրաւունք ունենային պահել ազգային դպրոցներ մայրենի լեզուով:

Ինչպէս լուսաւորչական եկեղեցին ազգային-լուսաւորչական եկեղեցի է, այնպէս էլ հայ-կաթօլիկ եկեղեցին կարող էր լինել ազգային կաթօլիկ եկեղեցի, հայ բողոքական եկեղեցին կարող էր ազգային-բողոքական եկեղեցի լինել:

Ի հարկէ, եթէ կաթօլիկ հայոց եկեղեցին աքսորէր իր միջից հայոց լեզուով արարողութիւնները և իր բոլոր ծէսերն ու արարողութիւնները կատարէր լատինական լեզուով, եթէ նա իրաւունք չունենար իր եկեղեցական ինքնավարութիւնն ունենալ, իրաւունք չունենար իր հայ եպիսկոպոս ունենալ, այլ միշտ կախված լինէր անմիջապէս Սարատովի եպիսկոպոսից, եթէ իրաւունք չունենար իր եկեղեցական դպրոցներ պահել, որոնց մէջ ուսմունքները աւանդվէին մայրենի լեզուով, նա չէր լինի ազգային եկեղեցի: Եթէ հայ-աւետարանական եկեղեցին ստիպված լինէր իր բոլոր քարոզութիւններն անել գերմաներէն լեզուով, աւետարանը կարդալ տալ օտար լեզուով, իրաւունք չունենար իր եկեղեցական ազգային կօնսիստորն ու եկեղեցական վարչութիւնն ունենալ, իրաւունք չէր ունենայ հայոց լեզուով դպրոցներ պահել իր ծուխի զաւակների համար, իրաւունք չէր ունենայ հայախօս պաստոր ու հայախօս ուսուցիչ պահելու, նա չէր լինի ազգային եկեղեցի:

Ուրեմն ազգային բառը չէ վերաբերվում միմիայն գրիգորեան եկեղեցուն, բայց ազգային կարող է լինել ամեն եկեղեցի, որ իր ամբողջ գոյութեամբ հիմնվում է ազգային սկզբունքների վրա, անխզելի կապերով կապված է հայ ազգի հետ:

Այդ կողմից և լուսաւորչական եկեղեցին մասամբ հեռացել է ազգային լինելուց, որովհետեւ նրա արարողութիւնները, ծէսերը կատարվում են և նրա աւետարանը տպագրվում է ոչ թէ կենդանի, ժողովրդին հասկանալի, մայրենի, ազգային լեզուով, այլ մեռած, կլասիկային, անգործածելի, ամենքին անհասկանալի լեզուով:

Մահմետականութիւնը ծնվել է Արաբիայում, ղուրանը գրվեցաւ արաբերէն լեզուով, բայց ասիական այլ և այլ ազգերը, թիւրքերը, պարսիկները ընդունելով մահմետականութիւնը դարձրին այդ կրօնը իրանց համար ազգային կրօն, որովհետեւ թիւրքը թիւրքերէն է քարոզում և բացատրում ղուրանը, պարսիկը՝ պարսկերէն, նրանք ունեն իրանց երկրում իրանց սեփական ազգային եկեղեցական կազմակերպութիւն, թէեւ մահմետականութեան գըլխաւոր հոգեւոր գլուխը դարձեալ նստած է այդ երկիրներից դուրս, Արաբիայում, Մեկկայում:

Նոյնը պատահել է և քրիստոնէութեան հետ: Քրիստոնէութիւնը ծնվել է Հրէաստանում, բայց իտալացին, ֆրանսիացին, գերմանացին կամ շվէդացին ընդունելով այդ կրօնը, ամեն մինը այդ ազգութիւններից դարձրին իրանց ազգային եկեղեցի: Կաթօլիկ գերմանացին ունի իր ազգային կաթօլիկ եկեղեցի, բողոքական գերմանացին ունի իր ազգային բողոքական եկեղեցի:

Ամեն եկեղեցի որ ընդունվում է մի ազգութենից կամ այդ ազգութեան մի մասից, կարող է դառնալ ազգային եկեղեցի, եթէ ազգը սեփականացնում, իւրացնում է այդ եկեղեցին, դարձնում է նրան ազգային լեզուի, տալիս է նրան ինքնուրոյն ձեւ և գոյն, մտցնում է նրա մէջ այս կամ այն ինքնուրոյն վարչական ներքին եկեղեցական ինքնավարութիւն:

Հայերի մէջ, ինչպէս ամեն ազգի մէջ կարող են միաժամանակ և լուսաւորչական և կաթօլիկ և աւետարանական եկեղեցիները ազգային եկեղեցիներ լինել: Մինչեւ անգամ ընդհանուր ազգային մի քանի հարցերի վերաբերութեամբ այդ երեք եկեղեցիները կարող են միանալ, միասին պաշտպանել ազգի ընդհանուր շահերը: Ազգային եկեղեցու և տիրապետող կամ պետական եկեղեցու գաղափարները երբէք չը պէտք է խառնել իրար հետ:

Տիրապետող կամ պետական եկեղեցի բառը մենք կը բացատրենք միւս անգամ:

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ՄՈՍԿՎԱՅԻՑ

Նոյեմբերի 3-ին

Ինչպէս յայտնի է՝ 1881 թ. ամառը՝ լինելու է Թիֆլիսում հնագիտական ժողով. Դեռ անցեալ տարի այս նպատակով մի քանի նախապատրաստական նիստ եղաւ Թիֆլիսում՝ կոմս Ուվարօվի նախագահութեամբ, ուր ընդունվեցաւ մի որոշ ծրագիր և բաժանվեցան մի քանի նիւթեր յառաջիկայ ժողովի համար: Լսում ենք, որ Մոսկվայի հնագիտական ժողովը, որ մեծ դեր է խաղում Թիֆլիսում լինելիք հնագիտական ժողովի համար, յանձնել է մեր գիտնական հայրենակից պ. Մ. Էմինին ներկայացնել միւս տարի բոլոր հայոց արձանագրութիւնները (Ռուսաց սահմաններում գտնված աւերակներից և յիշատակարաններից) հին ժամանակներից սկսեալ մինչև XIII դարը. արդէն այդ աշխատութիւնը պատրաստ է և շուտով կը յանձնվի մամուլին: Նոյնպէս լսում ենք, որ բացի արձանագրութիւններից, մեր գիտնական հայրենակիցը պատրաստում է եկող ամռան մէջ լոյս ընծայել մի քանի շատ հետաքրքրական աշխատութիւններ, որոնք կարող են մեծ լոյս ձգել հայոց դիցաբանութեան, պատմութեան և հին վէպերի կամ ժողովրդական երգերի վրա: Այդ երկասիրութիւններն են. Ա. Նոր թարգմանութիւն Խորենացու Հայոց պատմութեան (առաջին գլուխը և երկրորդ գրքից 9 գլուխ—Մար-Աբասին վերաբերեալ մասն) նորանոր ծանօթութիւններով և տեղեկութիւններով. Բ. Հին Հայոց դիցաբանութիւնը՝ նորից մշակված և լրացրած, Գ. Հին Հայաստանի վէպերը՝ նոյնպէս նորից մշակած և զանազան քննութիւններով և ծանօթութիւններով հարստացրած: Բոլոր աշխատութիւնները լինելու են ռուսաց լեզուով:

Մոսկվայում պատրաստվում է և շուտով հրատարակվելու է մի շատ հարցասիրական աշխատութիւն—Զէյթունի յատակագիծը (планъ) մանրամասն ծանօթութիւններով քաղաքների, գեղերի, լեռների (նոցա բարձրութեան) գետերի, հանքերի, վանքերի, անտառների և այգեստանների մասին: Յատակագիծը ունի 1 արշինաչափ երկայնութիւն և $^3/_4$ արշ. լայնութիւն. Նրա իւրաքանչիւր դիւյմը համապատասխան է Զէյթունի 3 վերստին—այս է նրա մաշտաբը: Յատակագծի յօրինողը երիտասարդ հայ զինուորականներից մէկն է—Արտաշէս Սուրէնեանց, որ Զէյթունի յատակագծից յետոյ՝ մտադիր է սկսել Մեծ Հայոց յատակագիծը, մէջ առնելով Էրզրումի, Մուշի, Դիարբէքիրի, Վանի և Ալաշկերտի սահմանները:—Ամենայն սրտով համակրում ենք երիտասարդ օֆիցերի աշխատութիւններին և անհամբերութեամբ սպասում ենք նրանց լոյս տեսնելուն:

***

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐԻՆ

Մոսկվա, 1-ին Նոյեմբերի

,,Պսակ'' լրագիրը իր № 30-ի բանասիրականի մէջ դարձեալ զուարճացնում է իր ընթերցողներին և մանաւանդ ինձ իր սովորական հայհոյանքներով: Կիրք, բարկութիւն, ատելութիւն շնչում է ամեն մի բառից: Թուլութեան կատաղութիւնը միշտ այդ կերպով է արտայայտվում. Պ. Թ. Զ-ն զինուորվում է ինձ դէմ այն նահապետական զէնքով, որով շատ հարուստ է ,,Պսակի'' խմբագրութիւնը — հայհոյանքների բառարանով: Նա երևի միամտութեամբ կարծում է, թէ ես լրդապատառ կը չտպեմ պատասխանելու նրան՝—շատ սխալվում է: Անձնական կեղտոտ կրքերով կուրացածներին, գրականական սուրբ խօսքը ցխոտողներին, ընթերցող հասարակութեան բարոյական զգացմունքը ոտքի տակ տուողներին, մայրենի լրագրութեան անունը օտարների առաջ մրոտողներին, լրագրութեան վսեմ նշանակութիւնը ամբոխի աչքում կոտրողներին,—դրանց մի պատասխան միայն կայ՝ խորին արհամարհանք:

Ինչ որ վերաբերում է ,,Պսակի'' վերյիշեալ յօդուածում գեղեցկացնող մի քանի ցինիկական յիշոցներին,—դրա մասին ես կը ստանամ բացատրութիւն դատաստանական կերպով: Օրէնքների արդարադատութիւնը միայն կարող է սանձահարել վայրենի ինստինկտներ...

Ա. Գաղեանց

ՆԱՄԱԿ ՕԴԵՍԱՅԻՑ

27 հոկտեմբերի

Վերջին փոփոխութիւններից, որոնք կատարվեցան Ռուսաստանում, ամենանշանաւորը անկասկած այն փոփոխութիւնն է, որ եղաւ ազգային լուսաւորութեան նախարարութեան մէջ. Կոմս Տօլստօյի հեռանալը և պ. Սաբուրօվի նշանակվելը ազգային լուսաւորութեան նախարար մի զգալի ցնցում պատճառեց ամբողջ ուսումնարանական աշխարհին: Սկսած համալսարաններից իրանց հարիւրաւոր ուսանողներով մինչև գիմնազիոններն ու րէալական ուսումնարանները իրանց հազարաւոր սանիկներով ամենքը միահամուռ